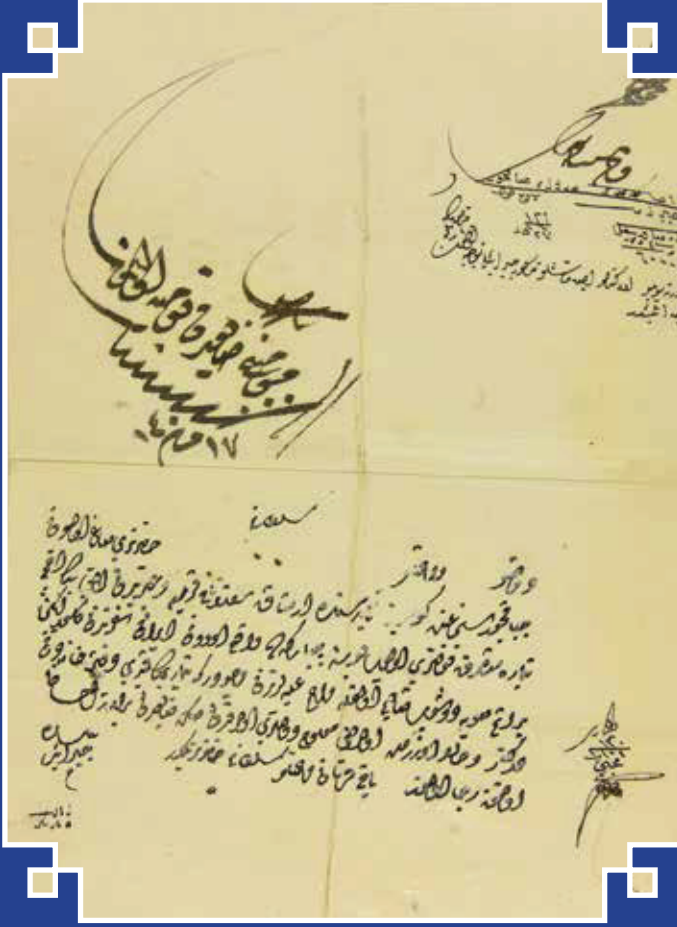

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Yıl / Year: 3 Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 1
Temmuz / July 2016

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

Yıl / Year: 3 Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 1
Temmuz / July 2016

Onursal Editör / Honorary Editor
Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK

Editör / Editor
Prof.Dr. Orhan BAŞARAN

Editör Yrd. / Co-Editor
Prof.Dr. Abdulkaki ÇETİN – Yrd.Doç.Dr. Ömer TOKUŞ – Yrd.Doç.Dr. İsmail NARİN

Sayı Editörü / Editor of Issue
Yrd.Doç.Dr. Nevzat KELEŞ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor
Müslim AYYILDIZ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü / Advertising and Public Relations Manager
M. Emin YETİŞİR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. Abdullah BAYRAM (Nişantaşı Ünv.),
Prof.Dr. Hüseyin Hüsnü GÜNDÜZ (İstanbul Yeni Yüzyıl Ünv.),
Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Ünv./ Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.),
Prof.Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ünv.),
Doç.Dr. Abdullmuttalip ARPA (İstanbul Sabahattin Zaim Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Abdülhakim BEKİ (İstanbul Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Bilal BAĞIŞ (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. İsmail NARİN (Bingöl Ünv.), Dr. Adil BOR (DİB Haseki Eğitim Merkezi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof.Dr. Abdulkaki ÇETİN (Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Abdullah ÇELİK (Harran Ünv.),
Prof.Dr. Abdullah DİKEN (Konya Necmettin Erbakan Ünv.), Prof.Dr. Ahmet GÜRBÜZ (Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Cemalettin ERDEMCİ (Siirt Ünv.), Prof.Dr. Eşref TAŞ (TBMM),
Prof.Dr. Giyasettin ARSLAN (Fırat Ünv.), Prof.Dr. H. İbrahim BULUT (İstanbul Ünv.),
Prof.Dr. Hikmet TAN (Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Ünv.),
Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Ünv./ Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.),
Prof.Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ünv.), Prof.Dr. Muhsin HALİS (Sakarya Ünv.),
Prof.Dr. Nazım HASIRCI (Dicle Ünv.), Prof.Dr. Orhan BAŞARAN (Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Ramazan SOLMAZ (Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Sahip BEROJE (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Prof.Dr. Yılmaz BİNGÖL (Yıldırım Beyazıt Ünv.),
Doç.Dr. Abdullah TAŞKESEN (Sakarya Ünv./ Bingöl Ünv.), Doç.Dr. Abdülhakim KOÇIN (TBMM),
Doç.Dr. Enver ARPA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.), Doç.Dr. Metin YİĞİT (Dicle Ünv.),
Doç.Dr. Mustafa KIRKIZ (Bingöl Ünv.), Doç.Dr. Nusrettin BOLELLİ (Bingöl Ünv.),
Doç.Dr. Vehbi TÜREL (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Abdulnasır SÜT (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Ahmet KAYINTU (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Bilal BAĞIŞ (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. İsmail NARİN (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Muhiittin ÖZDEMİR (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Ömer TOKUŞ (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Sezayi KÜÇÜK (Sakarya Ünv.),
Abdullah DEMİR (BOA)

Sayı Hakemleri / Referee Board of This Issue

Prof.Dr. Orhan BAŞARAN (Bingöl Ünv.), Doç.Dr. Seyit Battal UĞURLU (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Abdülaziz KARDAŞ (Van Yüzüncü Yıl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Erkan AVŞAR (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Metin EREN (Van Yüzüncü Yıl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Ercañ ÇALIŞ (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Ömer SARAÇ (Ondokuz Mayıs Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Cafer ÖZDEMİR (Ondokuz Mayıs Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Yılmaz İrmak (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Mehmet Özger (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Naim ÖNER (Bingöl Ünv.), Yrd.Doç.Dr. Ömer TOKUŞ (Bingöl Ünv.),
Yrd.Doç.Dr. Sırrı TİRYAKİ (Bingöl Ünv.)

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Bu dergi, Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin ilmi katkısı ve Bingöl Belediye Başkanlığı'nın desteğiyle yayımlanmaktadır.

ISSN: 1309-369X

Dizgi ve İçdüzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: Ankamat Mat. San. Ltd. Şti.

Birinci Basım: Aralık 2017

Derginin Yönetim Yeri

İstiklal Mah. Mithat Paşa Cad. Ağaoglu Pasajı No:9 Kat 1/4 Ümraniye/İstanbul

e-posta: bingoldergisi@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM /Yücel BARAKAZI	5
EDİTÖRDEN /Orhan BAŞARAN	7
SAYI EDİTÖRÜNDEN /Nevzat KELEŞ	9
Mehmet Şirin AYIŞ ŞEYH AHMED ÇAPAKÇURÎ VE MEKTUPLA İRŞAD ÖRNEĞİ	11
Ferhat APUHAN KIBRIS MESELESİ VE BİNGÖLLÜ KIBRIS GAZİLERİ’NİN NAZARIYLA 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI -I	35
Yılmaz IRMAK BİNGÖL GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARI	67
Nebi BUTASIM BİNGÖL “ARAKONAK” HALÇALARINDAN BAZI ÖRNEKLER	87
Recai BAZANCİR FOLKLOR DERLEMELERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	99
Ferhat ÇİFTÇİ AYDIN AFACAN’IN “METRUK ŞEHİR” ŞİİRİNDE MEKÂNSAL POETİKA	115
Ahmet ÖZDEMİR KİTAP TANITIMI	125

BİNGÖL “ARAKONAK” HALÇALARINDAN BAZI ÖRNEKLER

Nebi BUTASIM*

Özet

Bingöl, tarihi süreç içinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış iller arasında yer almaktadır. Prehistorik dönemden beri yerleşim yeri olan ilin taşınır ve taşınmaz tarihi eserleri yeterli düzeyde araştırılmamış, yapılan araştırmalar da basit yüzey araştırmalarından öteye gitmemiştir.

Özellikle el sanatları alanında yeterli düzeyde araştırmaların yapılmaması tarihi süreç içinde bu alanda hiçbir üretimin olmadığı şeklinde bir kanı oluşturmuştur. Bilenin aksine mimari alanda olduğu gibi el sanatları alanında da ilin zengin bir kültürel birikimi mevcuttur. Son dönem yapılan araştırmalarla, özellikle el sanatları alanında, oldukça değerli ve yoğun eserlerin bulunduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada el sanatlarının bir kolunu oluşturan halı sanatı üzerine durulacaktır. Bingöl ilinin Solhan ilçesine Arakonak beldesinde bulunan 20. yüzyılda dokunmuş halıların bir kısmı analiz edilecek ve Anadolu halı sanatı içindeki yeri irdelenecektir. Dört halı üzerinden sürdürülen çalışmada, bu halıların bulunduğu yer, çözüğü ve yapılış şekilleri ile barındırdıkları süslemeler fotoğraf ve şekiller eşliğinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Halı, Halça, Motif, Bingöl

SOME EXAMPLES FROM BİNGÖL “ARAKONAK” CARPETS

Abstract

Bingöl is one of the places that have hosted many civilizations in the historical process. Since the prehistoric period, the movable and immovable historical monuments of the province, which is a settlement area, have not been researched adequately and the investigations conducted have not gone beyond simple surface investigations.

Especially in the field of handicrafts in the field of adequate research in the history of this field has produced no evidence that there is no production. Contrary to popular belief, there is a rich cultural accumulation in the field of handicrafts as well as the architectural field. Recent researches reveal that valuable and intensive works are found especially in the field of handicrafts.

This research will focus on the art of carpet making up a branch of crafts. A part of the 20th century carpets in Arakonak town of Solhan in the province of Bingöl will be analyzed and the place in Anatolian carpet art will be examined. In the study carried out on the four carpets, the place, the warp and the shapes of these carpets and the ornaments they hold together will be examined in conjunction with photographs and figures.

Keywords: Art, carpet, khalca, ornament, Bingöl

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (butasimnebi@gmail.com).

Giriş

El sanatları bir toplumun veya kültürün yaşam biçimi yanında simge gücünü de gösteren sanat ürünleridir. Özellikle göçer kültüre sahip olan toplumlarda daha fazla görülmeyle birlikte¹ Ortaçağ toplumlarında yerleşik olan kültürlerde de önemli bir yere sahiptir. Halının kökeni hakkında oldukça geniş çaplı araştırmalar yapılmış olup bu konuda tam bir fikir birliğine varılmamakla birlikte ilk kez Orta Asya'da görüldüğü ve oradan yayıldığı kanısı en kabul edilen görüşler arasında yerini almaktadır.² Bununla birlikte, Anadolu'da M.Ö. 6000'li yıllardan beri halı ve kilim dokunduğu bilinmektedir.³ Anadolu'nun neredeyse her bölgesinde halı ve kilimler dokunmasına rağmen, Anadolu'da halının en güzel örneklerinin verildiği dönem, Selçuklu ve Osmanlı egemenliğinin olduğu aralıktır. Orta Asya'da Pazırık Kurganı'ndan⁴ çıkarılan en eski halının tarihi süreç içindeki seyahati, Anadolu'da gelişerek devam etmiştir. Anadolu'da Selçuklu egemenliği ve sonrasında dokumanın ileri düzeyde olduğunu birçok araştırmacı belirtmektedir. İbn Batuta "beldeye nisbetle (Karaman) koyun yününden imal olunan kalıçelerin (halı) bir yerde naziri yoktur. Bunlar Şam, Mısır, Irak, Hind, Sîn ve bilâd-ı etrâke gönderilir"⁵ şeklinde aktarımı Anadolu coğrafyasında halının ne denli önemli kültürel ve ticari bir meta olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Marco Polo Anadolu'da dokunan halıların ününden bahsetmekte ve halıların daha çok bulunduğu illerin; Konya, Sivas ve Kayseri olduğunu söylemektedir.⁶

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Bingöl ilinde de birçok köy ve ilçede halı dokumaları yapılmıştır. Ancak son dönemde, hayvancılığın azalması ve teknolojik gelişmeler el yapımı halıları olumsuz etkilemiştir. Böylelikle el yapımını halıların yerini fabrikasyon ürünü halılar almıştır. 1900-1980 yılları arasında yapılan halı ve kilimler de ya modern yaşamın parçası olmaktan çıkarılmış veya batıdan gelen tüccarlara satılmıştır. Yaptığımız araştırmada özellikle son on yıl içinde özellikle Konya'dan gelen tüccarların Solhan'ın Hazerşah Köyü ve Arakonak beldesinde bulunan halıları, fabrika ürünü halılar karşılığında satın alıp götürdüğü tespit edilmiştir. Buna rağmen

- 1 Bekir Deniz, "Anadolu Selçuklu Halıları", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, (Edit: Doğan Kuban), İstanbul 2002, s. 369.
- 2 Bekir Deniz, "Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı XIV-1, Nisan 2005, s. 79; Mustafa Yıldırım, Anadolu Selçuklu Halıları ile Azerbaycan Halıları Arasındaki Motif Birliği, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı X, Konya 2000, s. 252-254
- 3 Recai Karahan-Mehmet Kulaz, *Ela Taş, Kilim Kataloğu III*, Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2008, s. 8.
- 4 Oktay Aslanapa, "Türk Halı Sanatı'nın Tarihi Gelişimi", *ARİŞ*, Sayı 3, 1997, s. 18; Bekir Deniz, "Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı XIV-1, Nisan 2005, s. 79.
- 5 Nebi Bozkurt, "Halı", *DİA*, c. XV, 1997, s. 255; Deniz, "Anadolu Selçuklu Halıları", s. 369.
- 6 Deniz, "Anadolu Selçuklu Halıları", s. 369; Bozkurt, "Halı", *DİA*, XV, 1997, s. 255.

men her iki yerde de kayda geçirilen önemli miktarda halı bulunmaktadır.

Bingöl ili ve ilçeleri ile bağlı köylerinde halının hangi tarihlerden beri yapıldığı hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Yaptığımız çalışmalar neticesinde bulabildiğimiz yazılı kaynak Bitlis Vilayet Salnameleridir. Bu salnamelerde Bingöl ili Genç ve Solhan ilçelerine bağlı köylerde kilim, halı ve bez dokumalarının yapıldığı belirtilmektedir.⁷

Bingöl Arakonak Beldesi'nde halıların dokunduğu köylerde halıya "khalçe", "kalçe", "halçe" ismi verilmektedir. Bu isim XIV. yüzyılda yazılmış olan Dede Korkut hikâyelerinde "kalı, kalıça" şeklinde Osmanlı kayıtlarında ise "kalm, kaliçe" şeklinde kullanılmıştır.⁸ Bu isimlendirme Azerbaycan'da aynı şekilde yani "khalça", "halça" şeklinde kullanılmaktadır.⁹ Bu ismin eski Türklerde "tülüg yazım" (tüyü yaygı) şeklinde¹⁰ olması ve Farslarda da "halça" veya "halı" şeklinde kullanılması Bingöl ilinde kullanılan "halçe" kelimesinin etimolojik kökeninin daha iyi araştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dikkate değer bir diğer isimlendirme ise Bingöl Arakonak bölgesinde dokunan halıların iki farklı isimlendirmeye sahip olmasıdır. Alan araştırması sırasında halıyı yapanlar tarafından ifade edilen durum şöyledir: Birinci kalite halıya "Halça Acem", ikinci kalitede olan halıya ise "Halça Muharrem" isimleri verilmektedir.¹¹

Bingöl Arakonak beldesinde yapılan halçalar, seccade ve dikdörtgen şeklinde yapılan halçalardır. Genellikle üç göbekli şeklinde olabildiği gibi karelere bölünmüş motiflerle de süslenmektedir. Arakonak halçalarının, alınan ölçümlerinde, genellikle 130x330-150x350 veya 210x530-215x540 cm boyutlarında olduğu saptanmıştır. Bölgede kullanılan ana malzeme koyun yünüdür. Koyunun kırılmasından sonra elde edilen yün, halıyı yapan tarafından yıkanıp, eğirme işlemleri yapılmıştır. Belde halılarında kullanılan renkler doğal yollarla elde edilmiştir. Doğadan toplanan bitki ve bazı böceklerden işlenerek elde edilen renkler, daha çok kahverengi, beyaz, siyah, kırmızı, mavi, yeşil renklerdir. Tüm halçalarda ana renk kahverengidir. Bu rengin seçilmesindeki neden kırılan koyunlardan elde edilen yünün kendi rengi olmasından kaynaklanmaktadır. Renklerin elde edildiği bitkisel malzemeye yörede

7 Bitlis Vilayet Salnamesi 1310-1316, s. 258- 300.

8 İsmail Aytaç, "Elazığ Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Eşik ve Seccade Halıları", *ARİŞ, Halı Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi*, Ankara, Mart 2013, s. 14.

9 H. Örcün Barışta, "XIX-XX Yüzyıl Azerbaycan İşlemelerinden Örnekler", *ARİŞ, Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı 1, Mart 1997, s. 68; Yıldırım, s. 261.

10 Reşat Genç, "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri", *ARİŞ, Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı 3, 1997, s. 12

11 Bu bilgiler halıyı dokuyan, Güllü Gülen ve Derdi Ünlü hanımefendilerden alınmıştır. (Görüşme Tarihi: 03.01.2017, Solhan Arakonak)

“zarug” denilmektedir. Çözgü olarak Gördes düğümü olarak bilinen düğüm çözgüsü kullanılmıştır. Dikdörtgen geometrik bordürler içinde, suyolu, yıldız, çengel, koçboynuzu, nazarlık, elibeline, göz, bereket, pıtrak, akrep, devetabanı gibi motifler kullanılmıştır. Bunun yanında hayvan ve sembolik olarak insan figürleri de bulunmaktadır.

Bingöl Arakonak Beldesi halçalarında en çok dikkat çeken motif sekizgen bir şema şeklinde yapılmış; baklava, akrep ve eli belinde şekillerinden oluşan motiftir. Yörede bu halçaları dokuyan kadınlar bu motifin insan olduğunu belirtmektedir. Motifin her bir süsleme detayına insana ait olan baş, el, yanak vb. isimler vermektedirler. Bir diğer sembol değeri taşıyan motif ise boyuzlu hayvan figürüne benzeyen süslemedir.

1. Halça

İncelediğimiz ilk halı dikdörtgen olup 130x330 cm ebatlarındadır. Bu halıda bulunan motif ve renkler bölgede birçok halıda kullanılmıştır. Bu halı, şimdiki tespitlerimize göre, bölgede bulunan en eski halıdır. Yapımı yaklaşık olarak 1950-1965 tarihleri arasına tarihlendirilmektedir.¹² Üç göbekli olarak yapılan halının en dışta ince bir bordürü bulunmaktadır. Daha sonra suyolu ve suyolu zikzakları arasında ikişer adet çiçek süslemesi ile geniş bir bordür oluşturulmuştur. Bu bordürden sonra dıştakine benze ince şerit şeklinde bir diğer bordür yer almaktadır. Bu bordürlerde bulunan süslemeler kahverengi zemin üzerine, beyaz, kırmızı, mor renklerle süslemeler işlenmiştir. Halçanın ana zemini mor renkli olup orta kısmı üç göbeklidir. Her bir göbek sekizgen olup sekizgenler içinde ikişer adet daha sekizgen bulunmaktadır. Sekizgenlerin dikey ekseninde birer adet koçboynuzuna benzer motif işlenmiştir. En dıştaki sekizgenin iç kısımlarında üçgen bir motif üzerinde akrep motifi bulunmaktadır. Büyük sekizgenin dört köşesinde küçük sekizgenler yer almakta bu sekizgenlerin içinde ise hayvan figürleri bulunmaktadır. Aynı motif göbeği oluşturan sekizgenlerin tam ortasında da bulunmaktadır. Bu kısımda kullanılan renkler pembe, kırmızı, siyah ve beyazdır.(Resim 1)

2. Halça

Bu halça da dikdörtgen olup üç göbeklidir ve en dışta ince siyah bir bordür ile sınırlandırılmıştır. Halça, 215x530 cm boyutlarındadır. Daha sonra “suyolu” denilen motif ile bezenmiş geniş bir bordür yer almaktadır. Suyolu motifinin aralarında aynalı kutu denilen motif bulunmaktadır. Bu geniş bordür ile göbek kısmını yine ince şerit şeklinde siyah bir bordür sınırlamakta-

12 Bilgiler benzer halılara sahip olan Arakonaklı Abdullah Göktaş'tan alınmıştır. (Görüşme Tarihi: 16.12.2016)

dır. Göbek kısmı üç adet motiften oluşmaktadır. Baştaki siyah sonra beyaz ve sonra siyah olmak üzere üç adet motif bereket sembolü veya çengelli baklava motifini andırmaktadır. Halçayı işleyen kadınlar bu motiflerin insanı sembolize ettiğini söylemiştir. Dikey ekseninde baklava motifleri ve yatay ekseninde eli belinde motifi ile son bulan bu şeklin ortasında baklava motifi bulunmakta ve baklava motifinin dört ana ekseninde dallı çiçek ara eksenlerde ise akrebin kuyruğu şeklinde motif bulunmaktadır. Genel olarak bu kompozisyonda bulunan süslemelere bölgedeki işlemeyi yapan kadınlar; “baş, ayak, el, alın, yanak” gibi isimler vermektedir. Bu isimlendirmeler çizim üzerinde gösterilmiştir. (Resim 2- Çizim 1)

3. Halça

H. Reşit Bingöl'e ait olan bu halça, dikdörtgen olup 215x540 cm boyutlarındadır. Halı 1970'li yıllarda yapılmıştır. Bu halı en dıştan bir bordür ile sınırlanmıştır. Bu bordür üzerinde baklava motifleri yer almaktadır. Baklava motifleri beyaz, mor, mavi, pembe, açık yeşil gibi renklerle yapılmıştır. Bordürün zemini ise kırmızıdır. Göbek kısmı zeminde açık kahverengidir. Göbekleri oluşturan üç motif ise kırmızı, beyaz ve siyah renklerle oluşturulmuştur. Dışta koçboynuzu ve elibeline motifleri ile oluşturulmuş göbekteki şekiller bir önceki halı ile aynıdır. Ancak motifin iç kısmında aynı motif daha küçük şekilde tekrar edilmiştir. Tam ortada ise bereket motifi yer almaktadır. (Resim 3)

4. Halça

Solhan Arakonakta yaşayan H. Reşit Bingöl'e aittir. 1976 tarihinde dokunulduğu söylenen halı, 210x530 cm boyutlarındadır. Bu halça da dikdörtgen olup üç adet göbek ile zemini dolgulanmıştır. En dıştaki bordür bir önceki halça gibi baklava motiflerinden oluşturulmuştur. Buradaki baklava motifleri beyaz, yeşil, siyah ve kırmızı renklerle oluşturulmuştur. Göbek kısmı zeminde açık kahverengi olup ortada üç adet sekizgen motif bulunmaktadır. İç içe üç adet sekizgenin oluşturduğu motifin tam ortasında hayvan figürü bulunmaktadır. En dıştaki sekizgenin iç bakan kısımlarında akrep motifi bulunur. Sekizgenlerin aralarında göz motifi de denilen ve ortasında çiçek motifinin bulunduğu iç içe geçmiş iki baklava motifinin oluşturduğu motifler bulunmaktadır. Göbekteki motiflerde kullanılan renkler siyah, beyaz, kırmızı ve tonlarıdır. (Resim 4)

Değerlendirme

Araconak beldesindeki halılar, Anadolu'nun diğer şehirlerinde, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi yerlerde dokunan halılar arasında motif ve renk

açısından oldukça benzerlikler bulunmaktadır.

Göbekli halılar dediğimiz ve halının orta kısmının bağımsız motiflerle süslenmesiyle oluşturulmuş halılar, Selçuklu dönemi halılarında da görülmektedir. Vakıflar Halı Müzesindeki A.217 envanter numarası ile kayıtlı 13. Yüzyıl Doğu Anadolu'da Gördes düğümü ile dokunmuş halı Selçuklu dönemi halılarına örnektir. (Resim 5) Günümüzde Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan ve 13. Yüzyıla tarihlendirilen bir Uşak Halısı¹³ dört göbekli olup her göbekte kare içinde sekizgen motifler yer almaktadır. Beyşehir Eşrefoğlu Cami'sinde R.M. Riefstahl tarafından 1932 yılında bulunan üç halıdan biri olan bu halı, Riefstahl tarafından Osmanlı Holbein halılarının öncüsü kabul edilse de O. Aslanapa bu halının Holbein halısı olduğunu kabul etmemektedir.¹⁴ (Resim 6) Bu form daha sonraki dönemlerde Anadolu'nun birçok yöresinde yapılmıştır. Dikdörtgen şeklinde olup üç göbeğe sahip olan halılar ise Anadolu'nun birçok yerinde görülmektedir. Örneğin 18 ve 19. Yüzyıllara tarihlendirilen Konya Karapınar halıları bu şekildedir.¹⁵ Yine Konya'dan getirilen ve Antalya Müzesi'nde bulunan bir halı aynı şekilde üç göbekli halılardandır.¹⁶ Arakonak halçaları üç göbekli olması bakımından Selçuklu ve daha sonraki yüzyıllarda yapılan bu üç göbekli halılara benzemektedir.

Yoğun bir sembol gücü barındıran halılardaki motifler Arakonak belde-sinde bulunan halçalarda da görülmektedir. Çengelli baklava, akrep, suyolu, eli belinde, koçboynuzu, devetabanı, aynalı kutu, hayvan ve insan motifleri bunlardan sadece bir kaçıdır. Çengelli baklava motifi göbekte en çok işlenen motifler içinde yer almaktadır. Bu tür motif Selçuklu halılarında da görülmektedir.¹⁷ Çengelli baklava motifi İçel yöresinde pıtrak motifi olarak bilinmektedir.¹⁸

Çengelli baklava veya pıtrak motifi Arakonak halçalarında farklı bir manaya bürünmektedir. Burada bulunan ve Çizim 1 de örneği gösterilen motif artık bir insan figürü olarak sembolize edilmiştir. Selçuklu ve sonrası Anadolu halılarında bu tür sembol motifler oldukça yoğun kullanılmaktadır.¹⁹ Anadolu'da halı ve kilim sanatında bu motif üzerindeki şekillere "koçboynuzu", "akrep", "eli belinde",²⁰ şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Ancak bu

13 Aslanapa, "Türk Halı Sanatı'nın Tarihi Gelişimi", s.22.

14 Aslanapa, "Türk Halı Sanatı'nın Tarihi Gelişimi", s. 23.

15 Abdullah Karaçağ, "Karapınar (Konya) Yöresi Göbekli Halıları", *ARİŞ*, Sayı 5, 2011, s. 73-75

16 Beyhan Karamağaralı, "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine", *ARİŞ*, Sayı 3, 1997, s. 33.

17 Yıldırım, s. 277.

18 Taciser Onuk, H. Feriha Akpınarlı, "İçel Yöresi Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Motif ve Kompozisyon Özellikleri", *ARİŞ*, Sayı 6, Ankara 2011, s. 87

19 Karamağaralı, s. 28.

20 Recai Karahan-Mehmet Kulaz, Ela Taş, s. 154-156.

şekillerin halı veya kilim sanatında bilinen motif isimlerinden ayrı olarak bir insanın uzuvlarının bu şekilde tamamen geometrik bir anlatımla sembolize edilerek halıya işlenmesi nadirdir. Geçmişte bulunan Selçuklu veya Osmanlı halılarında yeterli kaynak olmadığından bu tür bir şeklin insanı sembolize edip etmediğini henüz bilmiyoruz. Ancak Arakonak beldesinde yapılan halı ustaları, yani kadınlar, (hayatta olduğu için bizzat her bir bölümünü birkaç farklı köyden farklı kişilerden alarak teyit edilerek) bu şeklin insanı sembolize ettiğini açıkça belirtmektedirler.

Sonuç

Bingöl ili Arakonak beldesinde yüze yakın halı tespit edilmiştir. Ancak yer ve zaman darlığından tüm halılar işlenmemiştir. Dört halı üzerinden yapılan çalışma genel olarak ölçü, renk, motif açısından Arakonak halı ustaları için genel bir tipoloji oluşturmaya yetmektedir. Çalışmaya konu olan halı ustalarının dışında seccade yapımı da bölgede oldukça yaygındır. Seccadeler, halılara göre daha fazla korunmuş ve günlük hayatın bir parçası olarak kullanılmaya devam edilmektedir.

Özellikle halı ustalarının dinamik motif zenginliği Anadolu halılarında sıkça kullanılan motiflerle benzerlik arz etmektedir. Bu motif zenginliği içinde en çok dikkat çeken unsur, sembolik anlam yüklenen geometrik motifler ile hayvan figürlerini andıran şekillerdir. Hayvan figürleri üzerinde yapılan araştırma henüz sonuçlanmamıştır. Çünkü bu figürlerin, görüştüğümüz kişilerce ne olduğu tam olarak anlatılamamıştır. Bunları daha önce yapanlardan gördükleri için aynen yaptıklarını aktarmışlardır.

Ancak Arakonak beldesi halı ustalarında bulunan ve insanı sembolize ettiği belirtilen motif kayda değer bir bilgiyi oluşturmaktadır. Bir insan portresini halıya nakşetmeyen kadınlar, sembolik olarak geometrik ve daha önce var olan motifleri kullanarak sembol gücü yüksek bir sanat ortaya çıkarmıştır. Araştırmamız sonucunda, kadınlar, bu motif ve motiflerin kendilerinden önce de bu bölgede yapıldığını ve bu mirası, motif ve sembollerini ile devraldıklarını belirtmişlerdir. Yapılacak daha geniş çaplı araştırmalar halının sembol yönüne daha fazla katkıda bulunacağı açıktır. Bu sembol halı sanatı içinde eli belinde, akrep vb. isimlerle isimlendirilmesine rağmen bu bölgede bir insanın uzuvlarını sembolize ettiği yapanlar tarafından belirtilmektedir.

Bölgede karşılaşılan bir diğer sorun da 19 ve 20. Yüzyıllarda yapılan halıların elden çıkarılması ve satılmasıdır. Bu durum bölgede var olan kültürel mirası yok etmektedir. İlin kültür müdürlüğü bu konuda ivedilikle bir çalışma yapması ve bu halıların korunmasını sağlamalıdır. En azından halıların

renk, şekil, desen yapılış şekilleri hakkında daha geniş çaplı araştırmalar yapılmalıdır. Çünkü bu halıları dokuyan kişilerin bazıları hayatta olmasına rağmen artık bu bölgelerde halı dokunmamaktadır. Nitelikli ve geniş çaplı araştırma yapılmaması durumunda çok az sayıda kalan ve artık işlenmeyen halılar sadece bölge halkının zihninde bir hatıra olarak kalacaktır.

Kaynakça

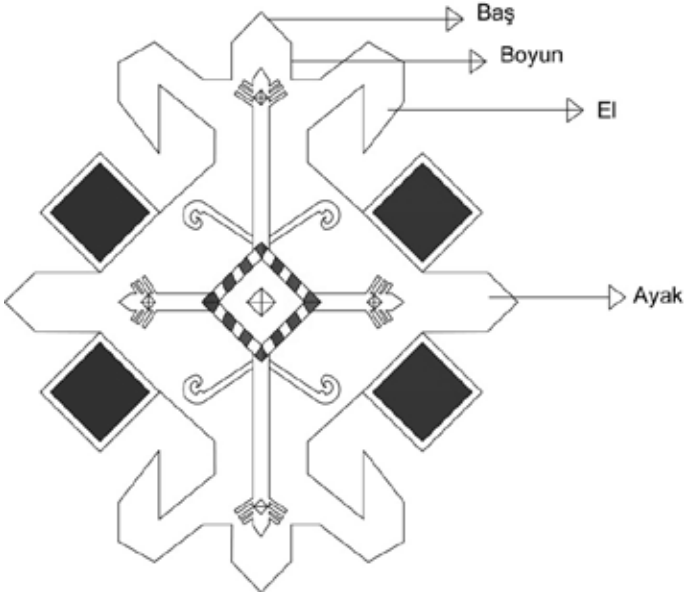
- Aytaç, İsmail, "Elazığ Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Eşik ve Seccade Halıları", *ARİŞ, Halı Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi*, (Mart 2013) Ankara 2013.
- Aslanapa, Oktay, "15.Yüzyıl Sonunda Hayvan Motifli bir Anadolu Halısı", *Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl: 1, Sayı: 1, 1964.
- , "Türk Halı Sanatı", *Yeşilay*, Sayı: 461, 4/1972.
- , "Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi", *Türk Edebiyatı*, Sayı: 132, 10/1984.
- , "Türk Halı Sanatında Yeni Gelişmeler", *Sanatsal Mozaik*, yıl: 2, Sayı: 19, Mart 1997.
- Barışta, H. Örcün, "XIX-XX Yüzyıl Azerbaycan İşlemelerinden Örnekler", *ARİŞ, Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı 1, Mart 1997.
- Deniz, Bekir, "Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı XIV-1, Nisan 2005.
- , "Anadolu Selçuklu Halıları", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* (Edit: Doğan Kuban), İstanbul 2002.
- , "Türk Halı Sanatı 1", *Bilim, Birlik, Başarı*, yıl: 10, Sayı: 40, 1984.
- , "Türk Halı Sanatı 2", *Bilim, Birlik, Başarı*, yıl: 11, Sayı: 42, 1985.
- Genç, Reşat, "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yayı İşleri", *ARİŞ*, Sayı 3, Ankara 1997.
- Karaçağ, Abdullah, "Karapınar (Konya) Yöresi Göbekli Halıları", *ARİŞ*, Sayı 5, Ankara 2011.
- Karahan, Recai-Mehmet Kulaz, Ela Taş, *Kilim Kataloğu III*, Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2008.
- Karamağaralı, Beyhan, "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine", *ARİŞ*, Sayı 3, Ankara 1997.
- Onuk, Taciser, H. Feriha Akpınarlı, "İçel Yöresi Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Motif ve Kompozisyon Özellikleri", *ARİŞ*, Sayı 6, Ankara 2011.
- Yıldırım, Mustafa, "Anadolu Selçuklu Halıları ile Azerbaycan Halıları Arasındaki Motif Birliği", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X. Sayı, Konya 2000.

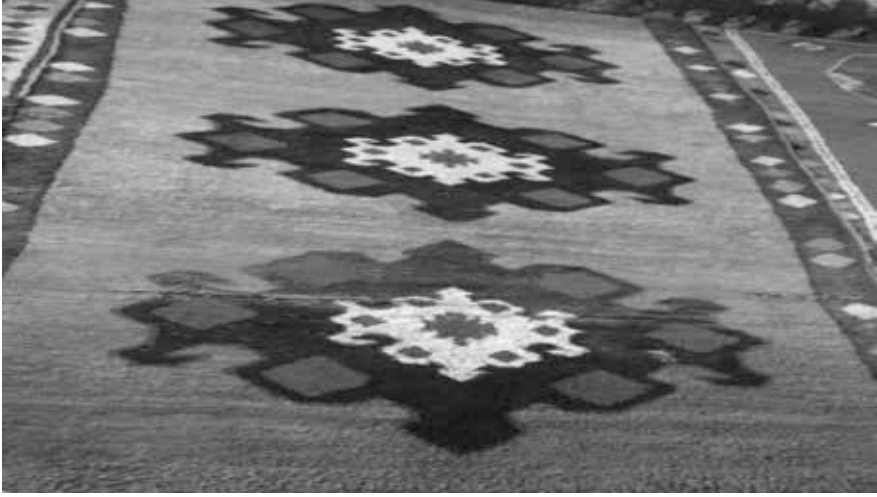
Resim 1: Üç göbekli halça

Resim 2: İnsanı Sembolize eden halça

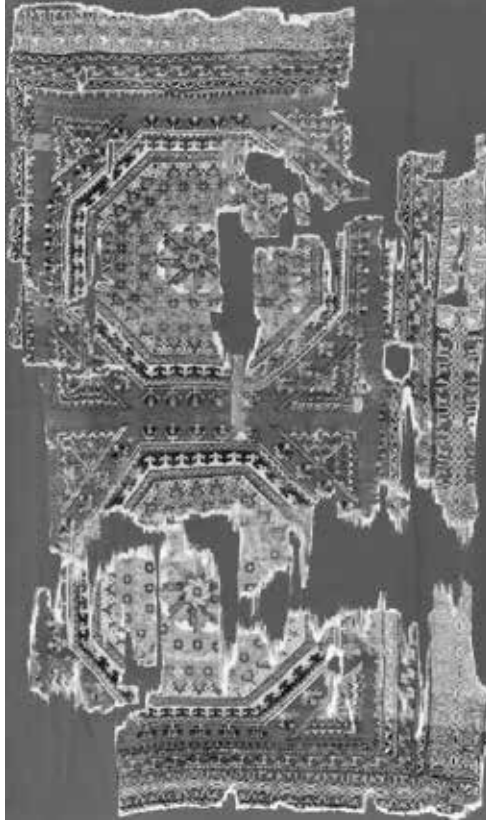
Çizim 1: İnsanı Sembolize eden motif ve detayları

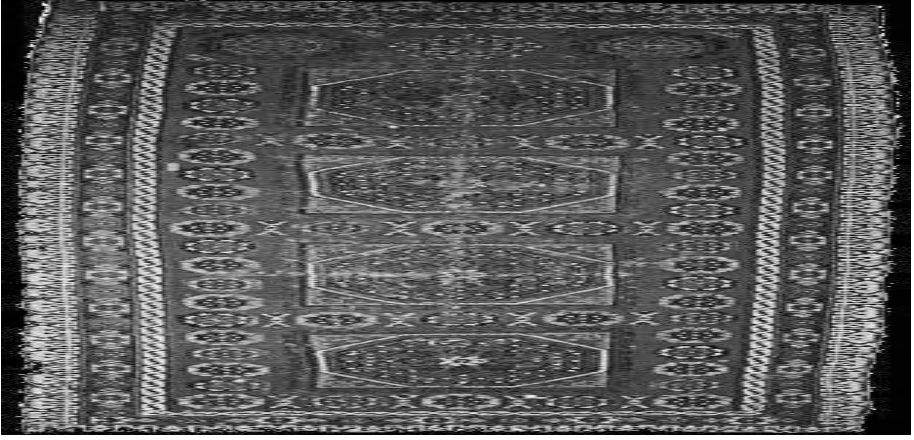
Resim 3: İnsanı Sembolize eden motifleri barındırın halça

Resim 4: Üç göbekli halça

Resim 5: Anadolu Selçuklu Halısı (Vakıflar Halı Müzesi A 217 Envanter numaralı halı)

Resim 6: 15. Yüzyıl Selçuklu Halısı

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI

DERGİSİ

THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

Yıl 3, Sayı 1, Temmuz 2016

ISSN: 1309-369X